

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE RÜŞD KAVRAMI VE BU KAVRAMLA
BAĞLANTILI KELİMELERİN ANALİZİ***

Esra HACİMÜFTÜOĞLU**

ÖZ

İnsanı yeryüzünde, emirlerinin ve yasaklarının uygulayıcısı olarak halife unvanıyla yaratan Allah-u Teâla, aynı zamanda insandan yeryüzünü imar etmesini de istemiştir. Kulluk bilinci ve imar faaliyeti, ancak Allah'ın insana doğruyu göstermesi ile mümkün olacaktır. Kendisini, insanlara yol gösterici olarak tanımlayan Kur'ân-ı Kerîm'de, bu yönde insana ışık tutabilecek pek çok kavram bulunmaktadır. Bu makalede ise, rüşd kavramı Kur'ân-ı Kerîm bağlamında incelenerek, önemi belirtilecektir. Ayrıca bu kavramla ilişkili olan davet, tebliğ, hidayet, emir bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münker kelimeleri hakkında da bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Rüşd, İrşad, İnsan

ABSTRACT

The rüşd concept in the holy qur'an and the analyse of the words which are related to this concept

Allah who create human on earth for performing his orders and prohibitions as a khalif title, in the same time wanted his khalif to reconstruct earth surface. Awareness of liege and the activity of reconstruction only be possible by showing the true way to human by Allah. In Qur'an, who describe itself as a guide to human, lots of notions are presented which can shed to human. In this article, the concept of Rüşd will be examined according to Qur'an and its importance will be stated. Also information will be given about the words tebliğ, da'wah, hidaya, al-amr bi'l-ma'ruf we'nehy ani'l-münkar which are related to this concept.

Keywords: Tafsir, Rüşd, Guidance, Human

Giriş

Allah-u Teâla, insanı ve kâinatı eğlence için yaratmadığı gibi, gayesiz de yaratmamıştır.¹ İnsanın dünyaya gönderilmesinin/yaratılmasının temel maksadı ise, kendisini Yaratan'a karşı kulluk etmesi ve bunun gereklerini yerine getirmesidir. Bu ise sanılanın aksine uzun soluklu, meşakkatli bir süreçtir; ancak “emanet”in göklere, yere ve dağlara teklif edildiği halde

* Bu makale, *Kur'ân-ı Kerîm'in İrşad Üslubu* adlı doktora çalışmasında yer alan “İrşad Kelimesi ve İlgili Kelimeler” bölümünün genişletilmiş halidir.

** Dr., Erzurum İl Müftülüğü, Vaiz, angin.esra@gmail.com

¹ Sad 38/2; Al-i İmran 3/191

onların bunun yükünden çekinerek kabul etmemesi,² buna karşılık insanın oldukça cesur bir şekilde bu ağır yükü kabullenmesi aslında Âdemoğlunun bu durumun üstesinden gelebileceğini de göstermektedir. Fakat bu emanetin/halifelğin hakkıyla yerine getirilebilmesi için insanın ilâhî yardıma ihtiyacı vardır ve bu yüzden de Yüce Allah, tarih boyunca peygamberlerini göndermiş, çeşitli ayetlerle insanı takviye etmiştir.

İlahi vahyin/ayetlerin insanlar için gönderilmesi, insanın gelişme ufkunu açan bir imkân olarak düşünülmelidir. Çünkü insan yeryüzüne gönderildiği anda, ona yardım eden, yine bizzat vahyin kendisi olmuştur ve bu yüzden de Hz. Âdem, Rabbinden bir takım kelimeler alarak, yaptığı hatadan dönmüş, tevbe etmiştir. Bu süreç, İlahî vahyin insanlar için olduğunu, onların dünyaya adaptasyon sürecine yardımcı olacağını ilk işaretlerini verir gibidir. Dolayısıyla, vahiy, insanın algılamasını geliştiren ve genişleten bir özelliğe sahiptir ve bu yüzden de “irşad” edicidir, dünyada yolunu ve yönünü her an kaybedebilme endişesi taşıyan insana “yol gösterici”dir.

Bu makale ise, insana uzanan İlahî bir yardım olan “irşad”ı anlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda, irşad kavramı incelenip, önemi hakkında bilgi verilecektir. Bu kavramla ilişkili olan davet, tebliğ, hidayet ve emir bi'l-ma'ruf ve nehit ani'l-münker kavramları hakkında da değerlendirme yapılacaktır.

1. İrşad

Sözlükte doğru yolu bulmak ve kararlılıkla benimsemek, doğru yolda gitmek, doğru düşünmek anlamındaki raşede kökünden master olan kullanılan “rüşd” kelimesinin if'al kalıbına intikaliyle geliştirilen “irşad” kelimesi, hidayet anlamına gelmekte, sapkınlık (dalalet) ve azgınlık (ğayy) kelimelerinin zıddı olarak kullanılmaktadır.³ Rüşd kelimesinin, kullanım

² “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” Ahzab 33/72

³ İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, Dâr-u Sadır ve Dâr-u Beyrut, Beyrut, 1968, III/175-177; el-İsfehânî, Ragıb Ebu'l-Kasım Hüseyin Muhammed, *Mu'cemu Müfredâti'l-Elfazi'l-Kur'ân*, Tah: Nedim Maraşlı, Daru'l Fikir, 1972 s. 201; Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâc'ul-Arûs*, Dar-u Libeya, Bingazi, tsz., II/352-353; el-Mustafavî, Hasan Mustafavî, *et-Tahkik fi Kelimâti'l-Kur'ân*, Tahran, h. 1393, IV/148-150; el-Kefevî, Ebu'l-Beka, *el-Külliyât*, Nşr: Adnan Derviş, Muhammed el-Mısrî, Müessetü'r-Risale, Beyrut, h.1419, s. 476; *el-Müncid fi'l-Lugati ve'l-İ'lâm*, Daru'l-Meşrik, Beyrut, tsz., s. 261; *el-Mu'cemu'l-Vasîl*, İbrahim Mustafa ve ark., el-Mektebetü'l-İlmiyye, Tahran, tsz., s. 346; Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Yay.,İstanbul, 2007, II/2208; Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yay., 2005, s. 632; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*,Doğuş Matbaası, Ankara 1970, s. 534

şekli göz önünde bulundurulduğunda, oldukça geniş bir anlam alanına sahip olduğu görülmektedir; mesela reşed, sadece ahiret ile ilgili işlerde kullanılırken; rüşd, dünyevi ve uhrevi bütün işler hakkında kullanılan genel bir ifadedir.⁴ Bu da, irşad kelimesinin geniş bir düzlemde kullanılabilmesinin bir işareti olarak görülebilir.

Dini bir terim olarak irşad kelimesi ise, insanlara doğru yolu göstermek, hayrı anlatmak ve müminleri dini görevlerini yerine getirmeye çağırarak rehberlik etmek anlamına gelmektedir.⁵ Bu görevi yapan kişiler için de, ism-i fail kalıbıyla mürşid tabiri kullanılmaktadır; Firavun'un kavminden iman eden kimsenin “Ey kavmim! dedi, siz bana uyun, sizi doğru yola (sebile’r-reşad) götüreceğim.”⁶ şeklindeki ifadesi ve Hayber kalesinin kuşatılması sırasında, Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye hitaben söylediği “Senin aracılığınla-irşadınla tek bir kişinin müslüman olması, sana en değerli ganimetlerin (kızıl develerin) verilmesinden daha hayırlıdır.”⁷ sözleri, mürşid vasfının insanlar için kullanılabilmesini göstermektedir. Ancak zaman içerisinde bu kelime anlam daralmasına uğrayarak, tasavvuf ilminde özel bir anlam kazanmış ve tarikat lideri anlamında kullanılmaya başlanılmıştır.⁸ “Reşîd” (Râşid) ise, bütün işleri doğru, isabetli, hedefe ulaştırıcı ve fiillerinde yanlışlık, çelişki ve tutarsızlık bulunmayan anlamında, esma-i hüsnadan biri olarak Allah’a nisbet edilen bir kelime olarak bilinmektedir.⁹

İrşad kelimesindeki doğru yolu gösterme manasının, maddi anlamda olabileceği gibi, bunun daha ziyade akfî-manevî bir alanı ilgilendirdiği kabul edilir; zaten irşad kavramının, din terminolojisinde “hidayet” kelimesi ile eş

⁴ İsfehânî, *Müfredât*, 201; Zebîdî, *Tâc’ul-Arûs*, II/352; Ayrıca bkz. Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Furuku’l-Lugaviyye*, Tah: Ebu Amr Ammad Zeki el-Barudî, el-Mektebetü’t-Tevfikiyye, tsz., s. 224

⁵ Topaloğlu, Bekir, “İrşad” md., *DİA*, İstanbul, 2000, XXII/454; “İrşad” md., *ŞİA*, İstanbul, 1991, III/173-174; Karagöz, İsmail, “Tebliğ Yöntemleri ile İlgili Kur’ân Kavramlarının Analizi”, *İslam’ın Güncel Sunumu*, TDV, Ankara 2007, s. 67; Uludağ, Süleyman, *İslam’da İrşad*, Marifet Yay., İstanbul 2001, s. 22; Canbulat, Mehmet, “İrşad” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., s. 320; Çelik Muhammed, *Kur’ân’ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yay., İzmir 1996, s. 28-29; Çetin, Abdurrahman, *Hüabet ve İrşad*, Emin Yay., Bursa 2008, s. 224; Şanver, Mehmet, *Kur’ân’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., 2004, s. 25; Karaman, Fikret, *Kur’ân ve Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, DİB. Yay., Ankara 2007, s. 58

⁶ Mü’min 40/38

⁷ Buhari, Cihad, 102; Müslim, Fezailü’s-Sahabe, 34

⁸ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2005, s. 455

⁹ İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, III/175; Zebîdî, *Tâc’ul-Arûs*, II/352; Ayrıca bkz. İbn Mace, Dua, 10; Tirmizi, Deavat, 82)

anlamli olarak kullanildiğı da görülmektedir.¹⁰ İbn Abbas'ın, Fatiha Suresi'nde geçen, "ihdina" kelimesine, "erşidna" yani "bizi irşad et" anlamı verdiği rivayet edilmektedir ki,¹¹ bu tefsir, irşad ile hidayet'in birbirlerinin müteradifi olarak kullanıldığına bir işaret sayılabilir.¹² İmam Maturidi'nin, "aslında irşad ile hidayet aynı anlama gelir; ancak hidayet ilahi muhabbet ve rızaya ulaştırmada (fi hakkı't-tevfik), halkın anlayışına irşaddan daha yakındır; çünkü bu kelime halk nezdinde daha yaygın bir kullanıma sahiptir."¹³ şeklindeki görüşleri de, irşad ile hidayet'in anlam beraberliğini gösteren ifadeler olarak değerlendirilebilir. Ancak her ne kadar bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılsalar da, temelde aralarında bazı farklar bulunmaktadır. Mesela, rüşd kelimesinin zıddı, özelde "ğayy" kelimesi iken, hidayet kelimesinin zıddı, "dalalet"tir.¹⁴ Nitekim Kur'an'da bulunan "...Artık doğrulukla (rüşd) eğrilik (ğayy) birbirinden ayrılmıştır..."¹⁵ ve "Şaşırılmış (dâllen) bulup da yol (hedâ) göstermedi mi?"¹⁶ ayetlerinde de bu durum açıkça görülmektedir.

İrşad kelimesi bu şekliyle Kur'an'da yer almamakla birlikte, rüşd kökü ve ondan türeyen kelimeler (rüşd, reşed, reşad, raşid, reşid ve mürşid), on dokuz ayette geçmektedir.¹⁷ İman ve hidayet,¹⁸ hayır,¹⁹ fayda,²⁰ doğru, doğru yol,²¹ kurtuluş yolu, doğru,²² isabet,²³ akıl ve temyiz gücü²⁴ anlamlarda kullanılan bu kelimeler, mutlak olarak veya insana nispet

¹⁰ Topaloğlu, "İrşad" md., XXII/454

¹¹ Maturidî, Ebu Mansur, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, Tah: Mecdi Ba Sellum, Darul-Kütübü'l-İlmiyye, Lübnan, 2005, I/366; Bilgi için ayrıca bkz. et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Dar'ul-Hicr, Kahire, 2001, I/165; İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Tah: Mustafa Muhammed, Mustafa Fadl el-Acmavî, Ali Ahmed Abdalbaki, Hasan Abbas Kutub, Mektebetü Evladi's-Şeyh, Cizre, h. 1421; I/218

¹² Ayrıca bkz. İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*, nşr: Ahmed Sakra, Dar'ul-Betüras, Kahire, 1973; s. 443-444

¹³ Maturidî, *Te'vilât*, I/366

¹⁴ Bkz. *et-Tahkik fi Kelimati'l-Kur'an*, IV/148-150; Ayrıca "ğayy" ve "dalal" kelimeleri arasındaki fark için bkz. el-Askerî, *el-Furuku'l-Lugaviyye*, ss. 226-227

¹⁵ Bakara 2/256

¹⁶ Duha 93/7

¹⁷ Abdalbâki, M. Fuâd, *el-Mu'cem 'ul-Müfhehes li-Elfâzi'l-Kur'an-i'l-Kerîm*, Dar'ul-Hadis, Kahire, 1996, s. 393-394

¹⁸ Bakara 2/256

¹⁹ Cin 72/10

²⁰ Cin 72/21

²¹ Kehf 18/66; Mü'min 40/29, 36; A'raf 7/146

²² Kehf 18/10

²³ Hud 11/96-97

²⁴ Nisa 4/6

edilerek kullanılmış; "...Allah kime hidayet ederse, işte o, hakka ulaşmıştır, kimi de hidayetden mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek bir dost (veliyen mürşida) bulamazsın."²⁵ ayetinde ise dolaylı olarak Allah'a izafe edilmiştir.

Geniş bir kullanım alanı olan rüşd kelimesinin, Kur'ân'da, iman ve İslam ile özdeşleştirildiği de görülmektedir.²⁶ "Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır."²⁷ ayetinde, rüşdün imamı kasteder şekilde kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde, "İçimizde, (Allah'a) teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var. Teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlardır.(raşedâ)"²⁸ ayetinde de, bu kavramla İslam'ın kastedildiği görülmektedir. İman ve İslam gibi, iki temel kavramla ilgili olarak bu kavramın kullanılmış olması, rüşdün ne kadar geniş bir anlam alanına sahip olduğunu göstermesi açısından önemli olabilir. Rüşd kavramı, Hz. Peygamber'in hadislerinde ise, kelimenin anlamına ve Kur'ân'daki kullanımına paralel olarak, "doğru yolu bulmak ve bu yolu göstermek" anlamlarında kullanılmıştır.²⁹

2. İrşadın Gayesi ve Önemi

İrşad kelimesinin anlamları ve kullanım şekilleri göz önünde bulundurulduğunda, irşadın aslında zihinsel ve içsel bir aydınlanma süreci olduğundan bahsedilebilir. Yani irşad, insanların manevi isteklerine cevap veren bilişsel bir durum olarak da görülebilir. Bu ise, temelde, insanın kendi varlığını konumlandırmasına yardımcı olmayı sağlayan metafiziksel bir sürecin isimlendirilmiş hali olarak nitelendirilebilir. Bu durumu, Kur'ân'da zikredilen ilk insanın şahsında temellendirerek ifade etmek de mümkündür. Şeytanın, Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı kandırarak, onların cennetten çıkarılması sağlaması, aslında ilk idlal ve irşad faaliyetinin nüvelerini oluşturmuştur. Yeryüzüne gönderilen Hz. Âdem ve Hz. Havva, ilk şaşkınlığı atlattıktan sonra, "Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım kelimeler aldı ve derhal tevbe etti."³⁰ İlk etapta "Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin; orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden

²⁵ Kehf 18/17

²⁶ İzutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, Pınar Yay., İstanbul 1997, s. 258

²⁷ Bakara 2/256

²⁸ Cin 72/14

²⁹ Wensinck, *el-Mu'cem 'ul-Müfehres li Elfazi'l-Hadisî'n-Nebevî*, Matbaatü Beril, Leyden, 1943, "r-ş-d", II/261-262

³⁰ Bakara 2/37

olursunuz.”³¹ uyarısıyla irşadda bulunan Allah-u Teala, ilk idlal hareketinin başarıya ulaşması neticesinde de kulunu yalnız bırakmamış ve vahiyle irşada devam etmiştir. Bu hadise, aslında irşad hareketinin ne kadar geniş boyutta ele alınabileceğinin göstergesidir. Cennet gibi harikulade bir mekândan, dünyaya gönderilişin insan psikolojisi üzerindeki etkisi ve bu durumun anlaşılma, üstesinden gelme süreci içerisinde Hz. Âdem’in irşad edilmesi, birey açısından irşadın yol göstericiliğini, dünyaya uyum sürecine olan katkısını, algılamasının artırılmasına yönelik etkisini göstermeye yeterli bir bakış açısı kazandırır gibi gözükmektedir.

Kur’ân’da ilk insanla birlikte zikredilen bu ayetler, aslında, irşadın gayesinin, insanın dünya algısını ve adaptasyonunu geliştirmek ve genişletmek olduğunu ortaya koymaktadır. Burada geliştirmek ve genişletmek tabirleri rastgele kullanılmamış; aksine belirli bir olguya işaret etmesi amacıyla özellikle seçilmiştir. Bu kavramlar her ne kadar çok amaçlı düşünülebilirse de, temel yola çıkış noktası, yeryüzüne halife kılınan insanın sistemli bir hayat tarzını oluşturabilmesi için gerekli olan zihni alt yapının hazır olmasıdır. Bu alt yapıyı sağlayacak olan malzeme pek tabii Kur’ân’da mevcuttur ve irşad da aslında tam anlamıyla budur; yani ilahi vahyin bizzat kendisinin, insan için gönderilmiş olmasıdır. Burada da irşad biçimlerinin çeşitliliği fonksiyonel bir rol oynamaktadır. Çünkü yaratılış itibarıyla insan bir canlı türü olabilir fakat bu türün zihin kapasiteleri bireyden bireye değişmektedir. İşte bu sebeple Kur’ân, farklı zihin dünyalarına hitap eden ama temelde insanı esas alan iletiler/ayetler göndermekte ve bunların hepsi de irşadın farklı bir boyutunu göstermektedir. Allah-u Teâla, insanı algılama kusurlarıyla birlikte yaratmıştır; zaten irşad da, kişinin algı dünyasının “ihlan” düzeyinde gerçekleşmesine katkı sağlayan ilahi bir yardım konumundadır. Bundan dolayı da, Kur’ân’da çok çeşitli irşad üsluplarının kullanıldığı görülmektedir.

İnsanın yeryüzü macerası, aslında onun rüşdünü ispat edebilme mücadelesi olarak da görülebilir. Yani, Kur’ân ayetlerinin gönderiliş eksenindeki temel espriyi kavrayabilmesi ve yaşantısına dökebilmesinin bir çabasıdır ki, irşad tam anlamıyla bu mücadeleye yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla irşad, çeşitli sebeplerle/gayelerle “sınırlanmış” olan, yani olumsuz karakter özelliklerini bünyesinde taşıyan insanın, kendini aşabilmesi sürecine pozitif yönde katkı sağlayan semavî bir destek görünümündedir.

Ancak bu desteği alabilmek için de, kişinin harekete geçmesi gerekir. Yani, içsel bir heyecanın, ruhsal bir kıpırdanışın olmadığı yerde, verilen

³¹ Bakara 2/35

irşadı anlayacak kişiler zaten yok demektir. Bir başka ifadeyle, insanın sosyal ve kültürel açıdan kendisine çizdiği kalıpları bir süzgeçten geçirerek, yapılan irşada ön yargısız yaklaşması, ilahi yardıma ulaşmanın ilk adımı olarak görülebilir. “Babalarımızı böyle bulduk” veya “eskilerin masalları”³² şeklindeki yaklaşımlara rağmen, Kur’ân’ın akla yaptığı ısrarlı vurgunun temel esprisi de, aslında sosyal yaşantının her zaman doğruları göstermeyeceğini belirtmek içindir: “Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka bir şeye tâbi olmaz, yalandan başka söz de söylemezler.”³³ ayeti bu duruma güzel bir örnektir, Kur’ân’ın bildirdiği bu sosyolojik realite, irşadın ilk önce birey merkezli ve içsel bir duyumdan hareketle başlayan, akıl eksenli bir sürece işaret ettiğini gösterir gibidir.

Buradan hareketle, irşadın birey ve toplum merkezli bir eğitim süreci olduğu da ifade edilebilir. Yani temelde bireyi hedef alan, ama nihayetinde toplumun iman ve ahlak düzeyinde kemale ermesini hedefleyen irşad hizmeti, bütün insanlığı kuşatır mahiyette yönlendirmelerde bulunmaktadır. Zaten irşadın, toplumsal bilinç oluşturmaya yönelik etkileri de bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, irşadın temel gayelerinden biri de, toplumda koruyucu tedbirlerin alınmasını sağlamaktır. Bu açıdan, “Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder). Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir.”³⁴ mealindeki ayet, irşadın bir bakıma koruyucu hekimlik vazifesine işaret etmektedir. Çünkü irşad, gerektiği gibi yapıldığı takdirde, toplumsal bozulmanın önüne geçilecek ve böylesi bir olumsuzluk oluşmayacaktır. Hz. Peygamber’in “Günah işleyenlerin bulunduğu bir toplumda önlemeye gücü yeten kimseler olduğu halde, onlar bunu engellemezlerse, Allah’ın kendi nezdinden onların hepsini kapsayan bir azabın gelmesi pek yakındır.”³⁵ veya “Şunu yeminle söylüyorum ki, siz ya iyiliği emreder, kötülükten sakındırırınız; ya da Allah size içinizdeki en kötülerinizi musallat eder. Sonra hayırlılarımız dua eder, fakat duaları kabul olmaz.”³⁶ şeklindeki hadisleri de, irşad görevinin yoksunluğunun, toplumsal boyutta yol açabileceği muhtemel sonuçları haber vermesinden dolayı önemlidir.

³² Kalem 68/15-16; Neml 27/67-68; Ahkaf 46/17

³³ En’am 6/116

³⁴ Enfal 8/25

³⁵ Ebu Davud, Melahim, 17; İbn Mace, Fiten, 20

³⁶ Ebu Davud, Melahim, 17; Tirmizi, Fiten, 9

“... Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmeye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez.”³⁷ mealindeki ayet de, irşadın sosyal koruyuculuk vasfına işaret etme konusunda değerlendirilebilir.³⁸ Yani insanlar, Allah’ın kendilerine verdiği nimet ve afiyet durumunu, güzel hallerini, bir başka deyişle fitratlarını, çirkin iş ve davranışlarla değiştirmedikçe, Allah onlara verdiği bu güzellikleri değiştirmeyecektir.³⁹ Kısacası, olumsuz yöndeki değişim insanlardan gelmedikçe, Allah onların bu iyi hallerini değiştirmeyecektir.⁴⁰ Çünkü insanlar iradelerinde özgürdür ve sorumlulukları da iradeleriyle uyumludur.⁴¹ Dolayısıyla, insandaki bu potansiyelin hayra kanalize edilmesi olarak da yorumlanabilecek olan irşad, ahlâkî yozlaşmanın, toplumsal sefahatin önüne geçebilecek ve insanî ilişkilerde pozitif lokomotif görevi oynayacaktır. Bu açıdan da irşad, toplu çöküşü engelleyebilecek ve yeryüzünün imarına katkı sağlayacak bir süreç olarak de değerlendirilebilir. Bu durum, özellikle, Hz. Peygamberin, yeryüzündeki insanların hepsini aynı gemiyi binmiş olan yolculara benzettiği hadisinde açıkça görülmektedir. Buna göre, geminin yolcuları, yerlerini kura ile tayin etmişlerdir ve geminin alt katında kalanlar su ihtiyaçlarını karşılamak için üst kata çıkmaktadırlar. Bu durumda alt kattakiler, üst kattakileri rahatsız etmemek için kendi bölümlerinden bir delik açsalar ve üsttekiler de buna müdahale etmezse, hep beraber boğulacak, helak olacaklardır. Ama eğer müdahale ederler ve ikaz görevlerini yerine getirirlerse, hep birlikte kurtulacaklardır.⁴² Bu hadis, irşad görevinin zaruretini ve toplumsal yaşamdaki rolünü, hayatın içinden güzel bir benzetmeyle anlatmakta ve irşadın hayatîyet derecesindeki önemini göstermektedir.

Daha ziyade, içe yönelik bir faaliyet olarak görülen/düşünülen irşad, aynı zamanda müslümanların kendilerine, diğer din mensuplarına ve bütün insanlığa karşı yürütmeleri gereken kutsal bir vazifedir: “Sizden, hayra çağırın, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar

³⁷ Ra’d 13/11

³⁸ “Bu da, bir millet kendilerinde bulunanı (güzel ahlâk ve meziyetleri) değiştirmeye kadar Allah’ın onlara verdiği nimeti değiştirmeyeceğinden dolayıdır. Gerçekten Allah iştir, bilendir.” (Enfal 8/53) ayeti de bu açıdan değerlendirilebilir.

³⁹ Zemaşşerî, Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvîl fi Vucûhi’t-Te’vîl*, Dar’ul-Kütübü’l-İlmiyye, tsz., II/498; Ebussuud, Muhammed b. Mustafa el-İmadî, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut, tsz., V/9; Mâverdî, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri, *en-Nüket ve’l-Uyûn*, Metabii Makhevi, Kuveyt, 1982, II/302

⁴⁰ Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, Tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, h. 1427, X/46

⁴¹ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Akçağ Yay., Ankara 2006, V/297

⁴² Buhari, Şeriket, 6

kurtuluşa erenlerdir”⁴³ ayeti, her ne kadar, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker kapsamında düşünülse ve içeriğinden bunun müslümanlar üzerinde bir farz-ı kifâye olduğu şeklinde fikhî bir hüküm çıkarılsa da,⁴⁴ bu ayet, genel olarak inananlara yüklenen sosyal sorumluluk alanını göstermekte ve toplumsal bir gerçekliğe işaret etmektedir. Bu açıdan irşadın, insanlar arasında manevi dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan vasıtaların başında yer aldığı ifade edilebilir.⁴⁵

İrşadın inananlar üzerindeki bu kuşatıcı ve bütünleyici etkisi yüzünden olmalıdır ki, bu kutsal görevi yerine getiren toplumun Kur'ân'da dikkat çeker bir şekilde övüldüğü görülmektedir: “Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız”⁴⁶ ayeti, muhtevası itibariyle, bir irşad hizmeti profili vermektedir. Yani insanları hak ve hakikate, halis iyiliğe çağırarak ve her türlü kötülüklerden uzaklaştırmak, irşadın fonksiyonellik kazandığı bir alanı oluşturmaktadır. Bu ayet de, Hz. Peygamber ümmetinin asıl ayırt edici vasfının, Allah'ın birliğine inanmanın yanı sıra “iyiliği emir ve kötülüğü yasaklama” yani irşad görevi olduğunu ve özellikle bu nitelik altında “en hayırlı ümmet” olduklarını belirtmektedir.⁴⁷ Bu ayetin, Hz. Peygamberle birlikte hicret eden ashabına yönelik olduğu şeklinde rivayetler bulunmakla birlikte, ayet muhtevasının sadece o dönemle kısıtlı olmayacağını belirten görüşler de bulunmaktadır.⁴⁸ Özetle ifade etmek gerekirse, bu ayet, irşad hizmetini yerine getirmenin, “en hayırlı” olma ayrıcalığına erişebilmek için şart olduğunu göstermekte ve Allah-u Teâla'nın övgüsüne mazhar olma hususunda da teşvik edici bir rol oynamaktadır. Hz. Peygamber'in hadislerinde de bu durum açıkça görülmektedir: “İnsanların en hayırlısı en çok okuyanı, en muttaki olanı, iyiliği en çok emreden, kötülükten en fazla sakındırmaya çalışanı ve en çok sıla-ı rahim yapanıdır”⁴⁹ şeklindeki hadis, irşad görevinin yüce bir konuma ulaşmadaki rolünü belirtir niteliktedir. Bununla birlikte, “Başkalarını doğruya çağıran kimseye, kendisine uyanların

⁴³ Al-i İmran 3/104, 110

⁴⁴ Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I/388-389; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, nşr: Yusuf el-Ğuş, Dar'ul-Ma'rife, Beyrut, 2007, s. 236; Kurtûbî, *el-Cami'*, V/252; Ebussuud, *İrşad*, II/67; Hâzin, Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, el-Matbaatü'l-Amire (Daru'd-Da've), İstanbul, h.1320, I/560-564

⁴⁵ Topaloğlu, “İrşad” md., XXII/454

⁴⁶ Al-i İmran 3/110

⁴⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, s. 237; Ebussuud, *İrşad*, II/70-71; Âlûsî, Ebu'l-Fazl Şehabeddin es-Seyyid Mahmud el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Tah: Muhammed Şükri, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, tsz., IV/28; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II/499

⁴⁸ Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI/673

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI/432

sevabı gibi sevap verilir; bununla beraber onların sevabından hiçbir şey eksilmez. Başkalarını sapıklığa çağıran kimseye de ona uyanların günahı gibi günah verilir; bununla beraber, ona uyanların günahlarından hiçbir şey eksilmez⁵⁰ veya “Bir hayra yol gösteren kişiye, o hayrı yapanın ecir kadar ecir vardır”⁵¹ şeklindeki hadisler de, irşadın uhrevî olarak bireye kazandıracaklarını bildirmekte ve bir nevi toplumun ahlâkî işleyişine hız kazandırmak maksadıyla, insanlara teşviklerde bulunmaktadır.

Bütün bunlardan sonra ifade edilebilir ki, irşad, insanların algılamalarını geliştiren, genişleten ve insanların sosyal hayata uyumunu sağlayan, birey bazında başlayan ama toplumsal gelişmenin önünü açan, yerine getirildiğinde dünyevî ve uhrevî pozitif sonuçlar doğuran, zihinsel bir aydınlanma faaliyeti, bir manevi yüceliş ve duygusal-bilişsel bir süreçtir.

3. Davet

Sözlükte çağırmak, seslenmek, yardım istemek, dua veya bedduada bulunmak, adlandırmak, sormak, çağrı, ziyafete çağırmak, ün, şan, yücelik gibi anlamlara gelen ve de’ave kelimesinden mastar olan davet kelimesinin temel anlamı, birilerini bir şeye yönlendirmek ve teşvik etmek üzere çağrıda bulunmaktır.⁵² Geniş bir kullanım alanına sahip olan bu kelime için, konu açısından, belki de şu hususun özellikle belirtilmesi gerekir; Ragıb el-İsfehânî’nin ifadesiyle, bir şeye davet, onu elde etmeye teşvik etmek olduğundan dolayı, bu kelimenin aynı kökten türeyen dava ve iddiadan farklı olması gerekir.⁵³ Bir başka ifadeyle, dava veya iddia, kişinin bizzat kendi içsel duygularının ön planda tutulduğu bir sürece işaret edebilir, yani kişi benlik duygusuyla harekette bulunabilir ve davasını/iddiasını sürdürebilir; hâlbuki akla ilk gelen anlamı ve kullanım şekliyle “davet”, olumsuz tutum ve davranışlardan azade edilmiş bir süreci göstermelidir ve basitçe “Allah’a çağrı” olarak ifade edilebilecek, aşkın ve yüce bir boyuta yaraşır şekilde, yani kişisellikten uzak olması gereken bir durumu belirtmelidir.

Dini bir terim olarak davet kelimesi ise, İslam’a ve İslam esaslarının uygulanmasına çağrı anlamına gelmektedir.⁵⁴ Yani, davet kelimesi,

⁵⁰ Müslim, İlim, 16; Ebu Davud, Sünnet, 6; Tirmizi, Sevabu’l-Kur’ân, 14

⁵¹ Müslim, İmaret, 133; Ebu Davud, Edeb, 115; Tirmizi, İlim, 14

⁵² İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, XIV/257-262; el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 171-172; Zebîdî, *Tâc’ul-Arûs*, X/127-128; *et-Tahkîk fî Kelimati’l-Kur’ân*, s. III/236-237; el-Kefevî, *el-Külliyât*, s. 446, 907; *el-Müncid fi’l-Luğati ve’l-İ’lam*, s. 216; *el-Mu’cemu’l-Vasît*, s. 286; Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif, *et-Ta’rifât*, tsz., s. 104; Çağbayır, *Önüken Türkçe Sözlük*, I/1114; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, s. 202

⁵³ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 172

⁵⁴ Çağrı, Mustafa, “Davet” md. *DİA.*, İstanbul 1994, IX/16; Önkâl, Ahmed, “Davet” md., *ŞİA.*, İstanbul 1990, I/371; Uludağ, *İslam’da İrşad*, s. 22; Karaman, Fikret, “Davet” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 115; Şanver, *Kur’ân’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, s. 24; Karaman,

türevlerinin kullanım zenginliği ile birlikte, temelde, İslam'ın insanlara en güzel bir şekilde anlatılması demektir. Bu anlatım şekli ise, sağlam kaynaklara dayanan bilgilerin, dönemin sosyal ve kültürel özelliklerinin göz önünde bulundurulmasıyla birlikte, psikolojik etkenlerin de dikkate tutulduğu, çok yönlü bir iletişim şeklinde gerçekleşebilir.

“Davet” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de altı yerde geçmekte olup, aynı kökten türeyen kelimeler 250 yerde geçmektedir.⁵⁵ Bu ayetlerde ise, genel olarak, davet edenlerin Allah,⁵⁶ peygamberler,⁵⁷ insanlar⁵⁸ ve şeytan⁵⁹ olmak üzere dört grupta toplandığı görülür. Yine bu ayetlerden anlaşıldığına göre, Kur’ân-ı Kerîm’de, Allah’a,⁶⁰ Allah’ın bağışlamasına,⁶¹ İslam’a,⁶² imana,⁶³ Allah yoluna,⁶⁴ Allah’ın kitabına,⁶⁵ hakka,⁶⁶ hayra,⁶⁷ kurtuluşa,⁶⁸ hayat kaynağına,⁶⁹ esenliğe⁷⁰, şirke,⁷¹ cehennem ateşine⁷² çağrı olmak üzere, inanç ve yaşam düzeniyle alakalı pek çok konuya davetin yapıldığı görülmektedir. Bu da, davet kavramının, Kur’ân’da çok boyutlu ve işlevsel olarak kullanıldığının bir göstergesi olabilir. Zaten Hz. Peygamberin kullanımları da bu görüşü destekler mahiyettedir.⁷³

Kur’ân’ın davet hakkında görüşünü belirten en önemli ayet ise, belki de Fussilet Suresi’nde geçen “(İnsanları) Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve

Kur’ân ve Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet, s. 53; Saka, Şevki, *Kur’ân-ı Kerîm’in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, tsz., s. 17; Önkal, Ahmed, *Resulullah’ın İslam’a Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfı Yay., Konya 1981, s. 4; Albayrak, “Halis, Tebliğ ve Davet Kavramlarının Analizi”, *İslam’ın Güncel Sunumu*, TDV Yay., Ankara 2007, s. 47; Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1998, s. 77; Macit, Harun, *Kur’ân ve Sünnet Işığında Davet ve Davetçi*, Ravza Yay., İst, s. 184

⁵⁵ *el-Mu’cemü’l-Müfrehes*, 320, 316-320

⁵⁶ Bakara 2/221; Yunus 10/25

⁵⁷ Ahzab 33/46; Hac 22/67; Kasas 28/87

⁵⁸ Yusuf 12/108/Mü’min 40/41-43

⁵⁹ Fatır 35/6

⁶⁰ Yusuf 12/108; Ra’d 13/36

⁶¹ Bakara 2/221; Nuh 71/7

⁶² Saff 61/7

⁶³ Hadid 57/8; Mü’min 40/10

⁶⁴ Nahl 16/125

⁶⁵ Al-i İmran 3/23

⁶⁶ Ra’d 13/14

⁶⁷ Al-i İmran 3/104

⁶⁸ Mü’min 40/41

⁶⁹ Enfal 8/24

⁷⁰ Muhammed 47/35

⁷¹ Mü’min 40/42

⁷² Mü’min 40/41

⁷³ Buhari, Nikah, 72; Müslim, Nikah, 107, 110; Müslim, İlim, 16; Tirmizi, İlim, 15

"Ben müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?"⁷⁴ ayetidir. Bu ayetin bir rivayete göre, Hz. Peygamber hakkında, bir rivayete göre ise Ashabı hakkında nazil olduğu belirtile bile, yani ayetin iniş sebebi özel dahi olsa,⁷⁵ bu niteliklere sahip olan, Allah'a çağıran her davetçinin, ayetin bu anlamına dâhil olacağı düşünülmektedir.⁷⁶ Dolayısıyla bu ayet, İslami davetin zamanlar üstü boyutunu göstermekte ve bu eylemin Allah katındaki değerinin yüceliğini, duygusal bir şekilde ifadelendirmektedir. Ayette belirtilen nitelikler dışında yapılan davet ise, yani mutlak hakikat dışında yapılan davetler de zaten, Kur'ân'ın ifadesiyle, "ateş ehlinden olmaya"⁷⁷ yapılan çağrılardır. Bu yüzden İslâmî davet, muhataplarını selamete çıkararak, yüce, kutsal ve erdemli bir varoluşsal çaba olarak da yorumlanabilir. Bu yüzden ki, Kur'ân'da belirgin bir şekilde, bu görevi yapan bir zümrenin bulunmasının gerekliliğinden bahsedilir.⁷⁸ Zaten irşad ile davet kelimelerinin temelde birleştiği nokta da budur: yani insanların hakikati bulmalarına yardımcı olacak unsurların, muhataplara en güzel şekilde sunulması ve bu sayede İslam'ın insanlara etkili bir şekilde ulaştırılması, sevdirmesi ve benimsetilmesidir. Her ne kadar tebliğ, irşad ve davet kavramları arasında ince bazı noktalarda ayrımlar yapılsa da, zaman içerisinde bu kelimeler anlam kaymalarına ve genişlemelerine uğramış ve artık genel olarak birbirlerinin yerine kullanılır hale gelmişlerdir. Zaten, Kur'ân-ı Kerîm'in buna benzer kavramları birbirinin yerine kullandığı da ifade edilmektedir.⁷⁹ Ancak bu kavramlar arasında mahiyet farkı bulunduğu unutulmamalıdır. Ama her ne olursa olsun, neticede, nihai olarak amaçlanan, ilahi vahyin güzel bir şekilde insanlara ulaştırılmasıdır.

4. Tebliğ

Sözlükte ulaşmak, varmak, sona yaklaşmak, ulaştırmak, tebliğ etmek, nakletmek, götürmek gibi anlamlara gelen beleğa fülinden mastar olan tebliğ kelimesinin temel anlamı, ulaştırmaktır.⁸⁰ Bundan dolayı, buluş veya belâğ

⁷⁴ Fussilet 41/33

⁷⁵ Rivayetler için bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XX/429-430; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/194; Kurtûbî, *el-Cami'*, XVIII/418-419; Ebussuud, *İrşad*, VIII/13-14

⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VII/239; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'Uyûn*, IV/54

⁷⁷ "Çünkü şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaya çağırır. " (Fatır 35/6)

⁷⁸ Al-i İmran 3/104

⁷⁹ Önkal, "Davet" md., ŞİA., I/371

⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'Arab*, VIII/419-421; el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 58-59; Zebîdî, *Tâc'ul-Arûs*, VI/4-6; *et-Tahkîk fî Kelimati'l-Kur'ân*, I/359; el-Kefevî, *el-Külliyât*, s. 236; *el-Müncid*, s. 48; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 69; Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, VI/4663; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1254

kelimesinin, belirlenen bir maksat veya hedefin en son noktasına ulaşmak olduğu belirtilir.⁸¹ Buradan hareketle, tebliğ kelimesi için, bir gaye veya hedefin, zamansal veya mekansal olarak en üst seviyede, en ileri noktada ulaştırılması yorumu getirilebilir. İslâmî bir terim olarak ise tebliğ, genel olarak, İlahi vahyin, insanlara ulaştırılmasından ibarettir.⁸² “Beleğâ” kelimesinin ve türevlerinin ise, birbirlerine yakın anlamlarda Kur’ân’da pek çok yerde kullanıldığı görülmektedir.⁸³

Asıl itibariyle, tebliğ, iblağ, buluş, belağ ve belağat tabirleri aynı kökten türedikleri için, bu kavramlar, “tebliğ” kelimesinin içeriğinin anlamlandırılmasına yardımcı olmaktadır. Mesela, tebliğ kelimesinin kök anlamlarında bulunan ulaşmak, varmak gibi kavramlar düşünüldüğünde, tebliğde aslında bir sürecin varlığından bahsedilebilir. Yani tebliğ, hemen başlayan ve biten bir eylem değil, aksine belirli bir zaman diliminin varlığını gerektiren bir süreçtir. Mesela Kur’ân’da Hz. Musa ve arkadaşının yolculuğundan bahsedilirken “Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca (felemma beleğâ mecmea beynihima)”⁸⁴ ifadesi kullanılır. Aynı şekilde, “(Yusuf) erginlik çağına erişince, (ve lemme beleğâ eşüddehu)...”⁸⁵ ve “Nihayet insan, güçlü çağına erip kırk yaşına varınca, (hattâ izâ beleğâ eşüddehu ve beleğâ erbaine seneten)...”⁸⁶ ifadeleri de, bu kavramın insan için ergenlik çağına erme, olgunluğa erme gibi, bir süreci gösteren durumlarda kullanıldığını göstermektedir. Yine kadınların iddet bekleme sürelerinin sonuna yaklaşıldığını gösteren ifadelerde de bu kelime kullanılır: “Sürelerini bitirince, (fe izâ beleğne ecelehünne)...”⁸⁷

Bu ifadelerin ihtiva ettikleri anlamlardan hareketle, aslında tebliğin de, hemen başlayan ve biten bir eylem olmadığı, aksine belirli bir zamansal gereksinime ihtiyaç duyduğu ifade edilebilir. Bu durum, yani tebliğin dinamik bir süreç oluşu, Kur’ân’daki Peygamber kıssalarının anlatımından da belirgin bir şekilde anlaşılabilir. Hz. Peygamber’in de 23 yıl süren bir zaman diliminde tebliğde bulunması da bunu destekler mahiyettedir. Demek

⁸¹ el-İsfehânî, *a.g.e.*, s. 58

⁸² Uludağ, *İslam’da İrşad*, s. 22; Karaman, “Davet” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 639; Şanver, *Kur’ân’da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, s. 22; Karaman, *Kur’ân ve Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, s. 50; Albayrak, “Tebliğ ve Davet Kavramlarının Analizi”, s. 44; Öztürk, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, s. 572; Turgay, Nureddin, “Tebliğ” md. *ŞİA.*, İstanbul 1994, VI/141

⁸³ *el-Mu’cemu’l-Müfehres*, s. 164-166

⁸⁴ Kehf 18/61

⁸⁵ Yusuf 12/22

⁸⁶ Ahkaf 46/15

⁸⁷ Bakara 2/234; Bu konuda bilgi için bkz. Albayrak, “Tebliğ ve Davet Kavramlarının Analizi”, s. 45-47

ki tebliğ, hemen olup biten bir bildirme, duyurma işi değil, aksine sistemli, programlı ve belirli bir düzen veya zaman içerisinde tekrarlanan, gelişen ve ilerleyen dini bir bilgilendirme faaliyetidir.

Bu bilgilendirmenin ne şekilde olması gerektiği de, yine bu kelimenin köklerinden türetilen kelimeler vasıtasıyla anlaşılmaktadır. Bu sebeple, tebliğ ile belağat kavramları arasında da, dini esasları aktarma sırasında dikkat edilmesi gereken hususları belirtme noktasında bir ilişki bulunmaktadır. Belağat, en özlü ifadesiyle, yormadan ve yorulmadan manaları karşı tarafa aktarma sanatıdır.⁸⁸ Yani, tebliğ, dini bilgilerin rastgele, düzensiz ve sıradan bir şekilde sunumu değil; aksine belirli ve sistemli bir program dâhiline, etkileyici bir tarza muhataplara aktarılmasıdır. Zaten, Câhız'ın yaptığı belağat tanımı da, aslında tebliğin ne şekilde yapılması gerektiğine işaret eder gibi durmaktadır. Buna göre, lafız manayla, mana da lafızla yarışmadıkça; sözü kulağa dokunmadan önce, manası kalbe ulaşmadıkça, hiç bir söz belağat ismine layık olamamaktadır.⁸⁹ Belağatın bu şekilde tarif edilmesi, tebliğde de bu esaslara bağlı kalınarak bir yol izlenmesi gerektiğini adeta zorunlu kılmaktadır. Zaten bütün peygamberlerin, özelde ise Hz. Peygamberin, tebliğleri esnasında kullandıkları üslub, bunu doğrular niteliktedir. Dolayısıyla tebliğ, fasih ve belîğ bir şekilde, ilahi hakikatlerin muhataplara aktarılması eylemi olarak görülebilir.

Aslında burada, tebliğ kelimesinin uğradığı anlam genişlemesinden de bahsetmek gerekmektedir. Tebliğ kelimesinin Kur'ân'daki anlam içeriği hakkında bir netleştirme yapıldığında, bu kavramın, Peygamberlerin resul ve nebi olmaları bakımından yerine getirmeleri gereken temel bir sorumluluk olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, tebliğ, peygamberlerin Allah'tan aldıklarının olduğu gibi muhataplara duyurulması demektir. Bu anlamda tebliğ, irşad, tebliğ, inzar ve tebşir gibi kavramların içeriğinden farklılık arz etmektedir. Ancak zaman içerisinde, özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu kavram, dini daveti duyuran herkes için kullanılmaya başlamış ve giderek de davet kavramının içeriğine yakın bir şekilde kullanılmıştır.⁹⁰

Günümüz açısından ifade edildiğinde, özellikle bu üç kavramın, yani irşad, tebliğ ve davetin arasını belirginleştirmek zor gözükmektedir. Çünkü zaman içerisinde bu kavramlar, birbirlerinin müteradifi gibi kullanılmaya

⁸⁸ Hacımüftüoğlu, Nasrullah, "Tebliğcide Nitelik Sorunu", *İslam'ın Güncel Sunumu*, TDV., Ankara 2007, s. 159

⁸⁹ Câhız, Ebu Osman, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, nşr. Abdusselam Harun, Mısır 1975, I/88

⁹⁰ Albayrak, "Tebliğ ve Davet Kavramlarının Analizi", s. 45, 52; Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Albayrak, a.g.m., s. 43-52

başlanmış ve aradaki ayrımlar adeta belirsizleşmiştir. Ancak, bu kavramlar her ne kadar yakın anlamlar ifade etse de, üslub açısından temelde ayrıldığı bazı noktalar bulunmaktadır. Mesela, Kur'ân'daki ifadelerden yola çıkarsak, tebliğ dilinde duyurma esasına dayalı bir bildirme mevcuttur; ama zaman zaman da vahyin inişi esnasındaki olaylara bağlı olarak tehditvari veya azarlayıcı bir şekilde üslub da kullanılmaktadır. Davet dili ise, daha ziyade çekicilik, yumuşaklık ve sosyo-psikolojik inceliklerin bulunduğu bir üsluba dayalıdır.⁹¹ Çünkü ilahi hakikatlerle insanların ilk etapta tanıştırılması mevcuttur ve bu da ancak samimiyete ve sıcaklığa dayalı bir sayesinde gerçekleşebilir.

İrşad dili ise, genel olarak ifade etmek gerekirse, bilgilendirici bir dildir. İrşad, tanıtma ve sevdirmeye birlikte, doğruların da ayrıntılı olarak belirtildiği ve adeta bunların insana çeşitli yollarla benimsetilmeye çalışıldığı bir üslubu gerektirir. Dolayısıyla irşad, tanıtma veya sevdirmeye birlikte, bilinçlendirmeye de dayalı olan ve muhataplarında zihinsel, duygusal ve eylemsel yönden pozitif bir hareketlilik uyandıracak dinamik bir dilin kullanımını gerektirir. Bu yüzden, bu üç kavramın kullanım özellikleri açısından aralarının belirginleştirilmesi, İlahi vahyin muhataplara sunulurken takip edilmesi gereken metodların özelliklerinin bilinmesini ve dolayısıyla da, ilahi hakikatlerin insanlara aktarılmasında üst düzey bir verimin alınmasını sağlayabilir.

5. Hidayet

Doğru yola gitmek, doğru yolu göstermek, rehberlik yapmak anlamında, hdy kökünden mastar olan hidayet kelimesi, saptırmak, dalalete düşürmek ve yanıltmak kelimelerinin zıddı olarak kullanılır.⁹² Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde, farklı şekillerde kullanılan hidayet kelimesinin genel bir anlam alanını belirlemek ise zor gözükmektedir. Bu ise, temelde hidayet kavramının türevlerinin farklı şekillerde ve değişik nispetlerle Kur'ân'da çokça kullanılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Hidayet kelimesi, bu şekliyle Kur'ân'da yer almamakla birlikte, "hüdâ" kelimesi seksen beş yerde

⁹¹ Albayrak, a.g.m., s. 51

⁹² el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 536-539; *et-Tahkik fî Kelimati'l-Kur'ân*, XIII/268; el-Kefevî, *el-Külliyât*, s. 211, 952; *el-Müncid*, s. 859-860; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 256; İbn Kuteybe, *Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân*, s. 443; Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*,; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 439; Yavuz, Yusuf Şevki, "Hidayet" md., *DİA*, İst 1998, , XVII/473; "Hidayet" md. *ŞİA*, İst. 1990, II/420; Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, s. 178; Uludağ, *İslam'da İrşad*, s. 23; Çelik, Muhammed, *Kur'ân'ın İkna Hususiyeti*, s. 26; Karaman, "Hidayet" md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 257; Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 634-635

geçmekte; hatta bu kavrama hâdi, mühtedî kullanımları ve çeşitli fiil sigaları da eklendiğinde, bu sayı üç yüzü geçmektedir.⁹³

Kur'ân'da çokça kullanılan bu kelimenin hangi anlamlara gelebileceği konusunda ise, dil âlimleri çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır.⁹⁴ Ancak bunlar arasında, "hüdâ"nın Kur'ân'daki kullanımlarının göz önünde bulundurularak yapılan en geniş ve kategorik bir ifadelendirme, Müfredat'ta bulunmaktadır. Ragıb el-İsfehânî'ye göre, hidayet, "lütüfla yapılan rehberlik"tir.⁹⁵ Tanımda sadece rehberlik veya kılavuzluğun ifade edilmeyip, buna bir de lütuf kavramının eklenmesi, hidayet'in aslında Allah'ın bir ihsanı, yardımı veya inayeti olduğunu belirtmek için olabilir. el-İsfehânî, hidayet'in tanımını verdikten sonra, bunun dört şekli olabileceğinden bahseder ve ilk olarak da hidayet'in, Allah-u Teala'nın insana akıl, zeka ve hayatını sürdürülebilmesi için zorunlu olan bilgileri vermesi olduğunu ifade eder. Yani Yüce Allah'ın insanı bu şekilde donatması, bir hidayettir. İkinci olarak ise hidayet, Allah'ın insanlara vahiy ve peygamberler yoluyla yaptığı davettir. Üçüncüsü de, Yüce Yaratıcı'nın, hidayeti benimseyenlere özgü olarak yaptığı yardımdır (tevfik). Sonuncusu ise, Allah'ın, ahirette, inananlara cennete giden yolu göstermesi, cennetle mükâfatlandırmasıdır. Ancak bu kategoride şuna dikkat etmek gerekir; bu sıralamadaki her bir hidayet, bir diğerine bağlı olup, biri olmadan diğeri gerçekleşmemektedir. Bir başka ifadeyle, bir sonraki hidayet'in gerçekleşmesi için, bir öncekinin gerçekleşmesi gerekir. Bununla birlikte, birinci sıradaki hidayet gerçekleştiği halde, ikincisi ve ona bağlı olan üçüncü, dördüncü hidayet gerçekleşmeyebilir. Bunun ise çeşitli sebepleri olabilir. İrşad açısından önemli olan ise, insana nisbet edilen hidayet'in, ikinci aşamada zikredilen "insanların doğru yola çağrılması ve bu yolun tarif edilmesi" şeklinde olmasıdır.⁹⁶

Bu ibare bize, bir nevi irşadın tanımını vermektedir. Ancak burada önemli olan ise, özelde Peygamberlerin, genelde ise insanların hidayete erdirmeye işinin yani irşadın, sadece ikinci türde olabileceğinin özellikle belirtiliyor olmasıdır. Bu da, Kur'ân'da geçen "(Resûlüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete

⁹³ Bkz. *el-Mu'cemu'l-Müfhehes*, s. 825-826; 823-827

⁹⁴ Hidayet kavramı hakkında bilgi için bkz. Yavuz, "Hidayet" md., XVII/473-477 ve Karadaş, Çağfer, "İnsana Tanınma Üç İlahî İmkan: Fitrat-İşaret-Hidayet", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. . XVIII, sayı. 2, s. 87-92

⁹⁵ el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 536

⁹⁶ el-İsfehânî, *Müfredât*, s. 536-537; Benzer tasnifler için bkz. Ahmed b. Yusuf b. Abdi'd-Daim, *Umdetü'l-Huffâz. fî Tefsîr-i Eşrefi'l-Elfâz*, Tah: Muhammed Basil, Daru'l-Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut 1996, IV/243-246; Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I/174-175

girecek olanları en iyi O bilir.”⁹⁷ ayetinin bir başka açıdan yorumu olarak görülebilir. Hz. Peygamber’in amcası Ebu Talib’in, vefatı esnasında müslüman olmaktan imtina etmesi üzerine nazil olduğu rivayet edilen bu ayet,⁹⁸ hidayete erdirmenin yani irşadın kişisel boyutunu göstermesi açısından önemli bulunabilir. Yani insanların yapabileceği ancak duyurmak ve açıklamaktan ibarettir; çünkü hidayet diğer boyutları, pek çok sebebe bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, kişilerin hidayete ermemelelerinin genel hatları ise, onların yalancılık ve küfürde ısrarlı davranışları,⁹⁹ zalim ve fasık olmaları¹⁰⁰ ve ataların dinine ve geleneklerine körü körüne bağlanmaları¹⁰¹ vb. olarak belirlenebilir.

Hidayet kelimesinin irşadla olan rabitasını açıklamak üzere, bu kavramın ism-i faili olan “hâdî” kelimesine değinmek de yararlı olabilir. Kur’ân’ın düşünce dünyasında hayatî bir yeri olan hâdî, Allah’ın isimlerinden sayılmaktadır. Bu ise, hâdî kelimesinin, cahiliye devrinde yolları iyi bilen ve insanlara yol gösterip, onları gidecekleri yere güvenilir bir şekilde götüren kişiye verilen bir isim olarak kullanıldığı hatırd tutulduğunda daha iyi anlaşılacaktır. Bir başka ifadeyle, çöl gibi son derece tehlikeli olan bir yerde yolu şaşırmadan ve saptırmadan kılavuzluk görevini yapmak, haklı bir gurur ve övünç kaynağıdır ve ancak böylesi mahir kişiler hâdî olabilir. Kur’ân’da ise bizzat hâdî, Allah’tır. Yüce Yaratıcı asla sapmaz, saptırmaz ve bundan dolayı da tam anlamıyla güvenilir bir kılavuzdur. Bu sayede de hidayet kavramı, bir bakıma manevîleşmektedir, yani maddî alandan alınıp, manevî alana kaydırılmaktadır. Zaten, eskiden çölde seyahat etmekle kullanılan bu kavram, artık mecazî olarak, insanın aşmak zorunda olduğu manevî çölle alakalı bir kavram haline de dönüşmüştür.¹⁰² İrşad kavramının da, daha ziyade aklı-manevî alanı ilgilendiren alanlarda yol göstermek olarak kullanıldığı düşünüldüğünde,¹⁰³ hidayet-irşad ilişkisinin kılavuzluk etme, yol gösterme üzerinden birbirleriyle ne derece ilintili oldukları iyice belirginleşebilir. Bu açıdan düşünüldüğünde, irşad ve hidayet kelimeleri, Kur’ân terminolojisinde mutlak doğruluğu gösteren anahtar kavramlardan sayılabilir.

⁹⁷ Kasas 28/56; Benzer ayetler için bkz. Bakara 2/272; Yusuf 12/103

⁹⁸ Rivayetler bkz. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XVIII/283; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III/408; Nesefî, Ebu’l-Bekkat Abdullah b. Ahmed, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vil*, el-Matbaatu’l-Amire (Daru’d-Da’ve), İstanbul h.1320, IV/532

⁹⁹ Zümer 39/3

¹⁰⁰ Ahkaf 46/10; Saf 61/5, 7; Münafikun 63/6

¹⁰¹ Saffat 37/69-70; Bakara 2/170; Maide 5/104

¹⁰² İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 138

¹⁰³ Topaloğlu, “İrşad” md., XXII/454

Netice itibariyle irşad ve hidayet kelimeleri, genellikle birbirlerinin müteradifi görülen, ama bazı hususlarda ayrılan, ancak insanlara yol gösterme eyleminin, insanlara nispet edildiği noktada devreye girip aktifleşerek, İlahi vahyin muhataplara aktarılmasında etken bir şekilde rol oynayan iki önemli Kur'ânî tabir olarak değerlendirilebilir.

6. Emir bi'l-ma'ruf ve Nehiy ani'l-münker

Sözlükte bilmek, tanımak, bir şeyi düşünerek idrak etmek anlamındaki “irfan” kökünden gelen “ma'ruf” kelimesi, bilinen, tanınan, hoşlanılan ve beğenilen şey anlamına gelmektedir.¹⁰⁴ Bir şeyi bilmemek, bir şeyin zor ve sıkıntılı olması gibi anlamları ihtiva eden ve nükır veya nekaret kökünden gelen “münker” kelimesi ise, benimsenmeyen, yadırganan, sıkıntı duyulan şey anlamına gelmektedir.¹⁰⁵ Dolayısıyla, bu iki kavramın, yani ma'rufun, münkerin zıddı olduğunun özellikle vurgulanması gerekir.¹⁰⁶ Böylelikle de, emir bi'l-ma'ruf ve nehiy ani'l-münker tabiri, birbirinin çelişği iki kavramın muhtevası hakkında, bir mü'minin takınması gereken tavrı belirten, temel bir ahlakî cümle konumunda görülebilir.

“İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak” şeklinde, basitçe çevrilen bu İslâmî terim hakkında, genel ve kapsamlı bir tarifi yapılması zor gözükmemektedir. Bunun ise, ma'ruf ve münker kavramlarının cahiliye döneminden itibaren devam eden din dışı anlamlarının, İslamiyetle birlikte yeni bir boyut kazanması, kavramlar etrafındaki kelâmî tartışmaların mevcudiyeti ve bu konunun cihadla olan ilişkisi ekseninde yapılan yorumlardan kaynaklandığı ifade edilebilir. Ayrıca bu görevi yerine getirmenin hükmü, kimlerin yapması gerektiği ve bu yükümlülüğün şartları gibi konular da dâhil edildiğinde, bu İslâmî terimin muhteva zenginliği daha iyi anlaşılacaktır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IX/236-243;el-İsfehâni, *Müfredât*, 343-344

¹⁰⁵ İbn Manzur, *a.g.e.*, V/232-234; el-İsfehâni, *a.g.e.*, 526-527

¹⁰⁶ Ma'ruf ve Münker kavramları hakkında bilgi için bkz. İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, s. 281-286; Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, s. 353-354;380-382; Karaman, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 409-410;497

¹⁰⁷ Bilgi için bkz. Abdülcebbar, Ebu'l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, nşr: AbdülKerim Osman, Kahire 1996, s. 741-747; Zeydan, AbdülKerim, *Usulü'd-Da've*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1999, s. 479-481; Selim Özarlan, “İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak Prensibi Üzerine Bir İnceleme”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: 42, sayı: 3, Eylül 2006, s. 79-94; Mustafa Çağrı, “Emir bi'l-Ma'ruf ve Nehiy ani'l-Münker” md., *DİA.*, İstanbul 1995, XI/138-141;Katip Çelebi, *İslam'da Tenkid ve Tartışma Usulü*, Sad: Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul 1981, s. 133-137; Sait Kızıllırmak, “Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker” md., *ŞİA.*, İstanbul, 1990, II/98-99

Bu dinî kavram, Kur'ân-ı Kerîm'de "ma'rufu emretme, münkeri nehyetme" anlamındaki ifade kalıplarıyla dokuz yerde geçmektedir.¹⁰⁸ İlgili ayetlerde, ma'ruf ve münkerin herhangi bir tahsis yoluna gidilmeden belirtilmesi, ma'rufun dinen yapılması gerekli görülen (vacib) veya tavsiye edilen (mendub) davranışları kapsadığı, münkerin ise, genel olarak bunların zıddı olan sözleri ve fiilleri içerdiğini gösterebilir.¹⁰⁹ Bundan dolayı da, zaman içerisinde ma'ruf ve münker kavramları, din eksenli olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Seyyid Şerif Cürcanî, dinin hoş gördüğü her şeyi ma'ruf,¹¹⁰ Allah'ın rızasının bulunmadığı söz veya fiilleri de, ma'rufun zıddı münker olarak tanımlamaktadır.¹¹¹ İslam dininin temel kriter olarak belirlendiği buna benzer çoğu tarif, tefsir kaynaklarında da yer almaktadır.¹¹² Dolayısıyla, emir bi'l-ma'ruf ve nehy ani'l-münker ifadesi, bir formül çerçevesinde, son derece geniş ve şumullü olan dinen iyi ve dinen kötü fikirlerini temsil etmekte ve böylelikle de ma'ruf, gerçek inanıştan doğup, onunla ahenk içerisindeki eylemleri; münker ise, Allah'ın emirleriyle çatışacak mahiyetteki fiilleri anlatmaktadır.¹¹³

Emir bi'l ma'ruf ve nehy ani'l-münker kavramı, bir toplumun otokontrol mekanizması olarak düşünülebilecek, geniş ve derinlikli bir kavram olarak da düşünülebilir. Çünkü sadece iyiliğin yayılması değil, aynı zamanda kötülüğün engellemesini de içeren bu kavram, bir toplumda bulunması gereken temel ahlâkî niteliği de gösterir mahiyettedir ve bu yüzden de bu görevi yerine getiren insanlar Kur'ân'da "en hayırlı bir ümmet" olarak nitelendirilmişlerdir.¹¹⁴ Bunun tam tersi bir yol izleyenlerin ise münafıklar olarak zikredilmesi de, ayrıca dikkat çekmektedir: "Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler. Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar fâsıkların

¹⁰⁸ *el-Mu'cem'ül-Müfrehes*, s. 563; Kur'ân-ı Kerîm'de Emr-i bi'l-Ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker hakkında yapılan bir çalışma için bkz. Ahmed Muhammed ez-Zahranî, *Örneklerle Konulu Tefsir*, Ter: M. Fatih Kesler, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 179-206

¹⁰⁹ Abdülcebbar, *a.g.e.*, s. 745

¹¹⁰ Cürcanî, *et-Ta'rifât*, s. 221

¹¹¹ Cürcanî, *a.g.e.*, s. 234

¹¹² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, V/661; Beydâvî, *Beydâvî*, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer eş-Şirazi, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, el-Matbaatü'l-Amire (Daru'd-Da'Ve), İstanbul h.1320, I/560; Âlûsî, *Rûhu'l Me'ânî*, IV/28; Ebû Hayyân, Yusuf b. Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, Tah: Adil Ahmed Abdulmevcud Ali Muhammed, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut h.1413, III/30-31

¹¹³ İzutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, s. 284

¹¹⁴ "Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız..." (Al-i İmran 3/110)

kendileridir.”¹¹⁵ ayeti, münafıkların hallerinin, mü’minlerin davranışlarının zıddı olduğunu bildirmekle beraber,¹¹⁶ inanan insanların belirgin bir vafına da işaret etmektedir ki, bu da bir toplum için hayatî önem taşıyan, sosyal yaşantının düzgün ve nitelikli bir şekilde yürütmesini sağlayan irşad ve ikaz görevidir. Nitekim Hz. Peygamber’in, “Sizden kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin; buna gücü yetmezse diliyle onun kötülüğünü söylesin; buna da gücü yetmezse kalbiyle ona buğzetsin. Bu ise imanın en zayıf derecesidir.”¹¹⁷ şeklindeki hadisi de, bu görevin iman ile olan bağlantısını göstermekle birlikte, bu vazifeyi yerine getirmenin, bir nevi insanlık görevi olduğuna da işaret etmektedir.

Uygun şartlarda ve ortamlarda gerçekleşen emir bi'l ma'ruf ve nehiy ani'l-münker prensibi, bir bakıma irşadın aktifleşmiş hali olarak da değerlendirilebilir. Bu İslâmî terim, genel hatlarıyla insanların mutlak iyiye yönlendirilmesi ve kötülüklerden engellenmesi olarak belirlendiğinde, genel olarak irşadın gayeleri ve hedefleriyle birebir uyuşur gözükmektedir. Dolayısıyla bu kavram, irşadın işlerlik kazandığı bir uygulama alanı olarak da görülebilir. Zaten genel yapı itibarıyla, irşad, davet, tebliğ, hidayet ve emir bi'l ma'ruf ve nehiy ani'l-münker gibi kavramlar, ayrıldıkları temel bazı hususlar olmakla birlikte, zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılabilen, ama neticede, insanları ahlâkî anlamda bir olgunluğa erişmelerine yardımcı olan, birer anahtar kavram olarak kullanılabilirler. Bu nedenle, iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak olarak belirtilen bu İslâmî prensip de, sosyal yaşantının içerisinde aktif bir şekilde yer alan ve pek çok psiko-sosyal unsurun gözetilerek yapılması gereken çok boyutlu bir kavram olarak düşünülebilir.

Burada dikkat çekilmesi gereken çok daha önemli bir husus vardır ki, o da, irşad, davet, tebliğ, hidayet ve emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker eylemlerinin tek hedefinin insanı olgunlaştırıp, onu hem halifelik, hem kulluk, hem de insanlarla bir arada yaşama ve dayanışma halinde bulunmaya hazırlamasıdır. Zira Kur'ân'ın birincil muhatabı insandır.

Sonuç

İnsanların varoluş gerekçesini temellendiren ve zihinsel bir aydınlanma süreci olarak düşünülebilen irşad, en genel anlamıyla, insanların algılamalarını geliştiren ve genişleten bir süreç olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla irşad, yeryüzündeki tüm insanların, “halife” olma çabasına yardımcı olan ve bu doğrultuda yönlendirmelerde bulunan, ilahî bir yardım,

¹¹⁵ Tevbe 9/67; Maide 5/78-79

¹¹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II/278; Ebussuud, *İrşad*, IV/80; Kurtûbî, *el-Cami'*, X/293

¹¹⁷ Müslim, İman, 78; Tirmizi, Fiten, 11; Nesai, İman, 17; İbn Mace, Fiten, 20

manevî bir destek olarak görülebilir. Bu ise, zamansal ve mekânsal açıdan sınırlandırılmış olan insanın, manevî bir yücelişle, ruhunun aydınlanmasına ve çeşitli esaret bağlarından kurtularak, “ih̄san” düzeyinde bir idrake sahip olmasına yardımcı olan, duygusal ve bilişsel bir sürecin ifadelendirilmiş halidir. Dolayısıyla irşad, vahyin nuranî kılavuzluğunda, insanın Yaraticısına, bütün insanlığa ve kendisine karşı saygı, güzellik ve hayır duygusu uyandıran her türlü sıfatın, ahlâkî yönelişlerin ve hareketlerin bir diğ̄er ismi olarak görülebilir. Bu açıdan bakıldığında irşad, Yüce Allah’ın, insanoğ̄lunu “şereflî kılmasın” bir başka açıdan yorumu olarak düşünülebilir.

Bu çalışmada, irşad kavramı ve bu kavramın ihtiva ettiğ̄i anlamlarla mana birlikteliğ̄i bulunan tabirler hakkında bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda, davet, tebliğ̄, hidayet ve emir bi’l-ma’ruf nehiy ani’l-münker kelimeleri incelenmiş ve bu sözcüklerin aralarında farklar olmakla birlikte, aslında hepsinin aynı gayeye ma’tuf olarak kullanıldığ̄ı da belirtilmiştir. İrşadın konusu ve önemi hakkında bir değerlendirme yapılarak, irşadın, Kur’ânî eğ̄itimin temelini oluşturan ana bir kavram olduğu ve bu kelimenin çok geniş bir kavrayış alanına sahip olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde, irşadın, inanan insanlar için, adeta bir varoluş borcu olduğu da ifade edilmiş ve irşadın kutsal aydınlığ̄ına sahip olan mü’minlerin, bu aydınlığ̄ı/nuru, diğ̄er insanlara ulaştırmasının da bir gereklilik olduğu vurgulanmıştır. Yani, irşadın kapsayıcı ve kuşatıcı manevî iklimine giren kişi, sahip olduğu bu içsel güzelliğ̄i, bütün insanlara ulaştırmak durumundadır. Bu, bir bakıma insanlık onurunun kurtarmaya yönelik bir toplumsal sorumluluk, her türlü yozlaşmanın önüne geçen, koruyucu bir tedbir gibidir. Dolayısıyla irşad, insanın halifelik misyonunu taşımasına yardımcı olan, dünya ve ahiret arasında gayet nazik bir denge sağ̄layan, kişisel başlayan ancak toplumsal boyutları olan, yerine getirildiğ̄inde ise dünyevî ve uhrevî huzur sağ̄layan manevî bir sürecin ismi olarak düşünülebilir.

Kaynakça

- Abdülcebbar, Ebu’l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî, *Şerhu’l-Usuli’l-Hamse*, nşr: Abdülkerim Osman, Kahire 1996.
- Ahmed b. Yusuf b. Abdi’d-Daim, *Umdetü’l-Huffâz fi Tefsir-i Eşrefi’l-Elfâz*, Tah: Muhammed Basil, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1996, I-IV.
- Albayrak, Halis, “Tebliğ̄ ve Davet Kavramlarının Analizi”, *İslam’ın Güncel Sunumu*, TDV., Ankara 2007.

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Kars 2015

Âlûsî, Ebu'l-Fazl Şehabeddin es-Seyyid Mahmud el-Bağdadi, *Rûhu'l-Meâni fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Tah: Muhammed Şükri, Dâr-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut tsz., I-XXX.

Beydâvî, Nasıruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer eş-Şirazi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, el-Matbaatu'l-Amire (Daru'd-Da've), İstanbul h.1320, I-VI.

Câhız, Ebu Osman, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, nşr. Abdusselam Harun, Mısır 1975.

Canbulat, Mehmet, "İrşad" md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara 2005.

Cebecioglu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2005.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif, *et-Ta'rifat*, tsz.

Çağbayır, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Yay., İstanbul 2007, I-V.

Çağrıçı, Mustafa, "Davet" md., *DİA*, İstanbul 1994, IX.

....., "Emir bi'l-Ma'ruf ve Nehiy ani'l-Münker" md., *DİA*, İstanbul 1995, XI.

Çelik, Muhammed, *Kur'an'ın İkna Hususiyeti*, Çağlayan Yay., İzmir 1996.

Çetin, Abdurrahman, *Hitabet ve İrşad*, Emin Yay., Bursa 2008.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yay., 2005.

Ebû Hayyân, Yusuf b. Hayyân, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, Tah: Adil Ahmed Abdulmevcud Ali Muhammed, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut h.1413, I-VIII.

- Ebussuud, Muhammed b. Mustafa el-İmadî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut tsz., I-IX.
- el-Askerî, Ebu Hilâl, *el-Furuku'l-Lugaviyye*, Tah: Ebu Amr Ammad Zeki el-Bârûdî, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, tsz.
- el-İsfehânî, Ragıb Ebu'l-Kasım Hüseyin Muhammed, *Mu'cemu Müfredâtî'l-Elfâzi'l-Kur'ân*, Tah: Nedim Maraşlı, Daru'l Fikr, 1972.
- el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Nşr: Adnan Derviş, Muhammed el-Mısrî, Müesseetü'r-Risale, Beyrut h.1419.
- el-Mu'cemu'l-Vasît*, İbrahim Mustafa ve ark., el-Mektebetü'l-İlmiyye, Tahran tsz.
- el-Mustafavî, Hasan Mustafavî, *et-Tahkîk fî Kelimâtî'l-Kur'ân*, Tahran h. 1393, I-XIV.
- el-Müncid fî'l-Luğati ve'l-İ'lam*, Daru'l-Meşrik, Beyrut tsz.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Dar'ul-Hicr, Kahire 2001, I-XXVI.
- ez-Zahrânî, Ahmed Muhammed, *Örneklerle Konulu Tefsir*, Ter: M. Fatih Kesler, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 179-206
- Hacmüftüoğlu, Nasrullah, "Tebliğcide Nitelik Sorunu", *İslam'ın Güncel Sunumu*, TDV., Ankara 2007.
- Hâzin, Muhammed b. İbrahim el-Bağdadî, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, el-Matbaatü'l-Amire (Daru'd-Da've), İstanbul h.1320, I-VI.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Tah: Mustafa Muhammed, Mustafa Fadl el-Acmavî, Ali Ahmed Abdalbaki, Hasan Abbas Kutub, Mektebetü Evladi's-Şeyh, Cizre h. 1421; I-XVI.

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Kars 2015

- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*, Nşr: Seyyid Ahmed Sakr, Daru'l-Beyrut, Kahire 1973.
- İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Dâr-u Sadır ve Dâr-u Beyrut, Beyrut 1968, I-XV.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, Pmar Yay., İstanbul 1997.
- Karadaş, Cağfer, “İnsana Tanma Üç İlahî İmkan: Fıtrat-İşaret-Hidayet”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. . XVIII, sayı. 2, Bursa 2010.
- Karagöz, İsmail, “Tebliğ Yöntemleri ile İlgili Kur'an Kavramlarının Analizi”, *İslam'ın Güncel Sunumu*, TDV, Ankara 2007.
- Karaman, Fikret, *Kur'an ve Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, DİB. Yay., Ankara 2007.
-, “Davet” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara 2005.
-, “Hidayet” md., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB, Ankara 2005.
- Katip Çelebi, *İslam'da Tenkid ve Tartışma Usulü*, Sad: Mustafa Kara, Marifet Yay., İstanbul 1981.
- Kızırmak, Sait, “Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker” md., *ŞİA.*, İstanbul 1990, II.
- Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, Tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut h. 1427, I-XXIV.
- Macit, Harun, *Kur'an ve Sünnet Işığında Davet ve Davetçi*, Ravza Yay., İstanbul, tsz.
- Maturîdî, Ebu Mansur, *Te'vilatü Ehli's-Sünne*, Tah: Mecdi Ba Sellum, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 2005, I-X.

- Mâverî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Metabi-i Makhevî, Kuveyt 1982, I-IV.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*, el-Matbaatü'l-Amire (Darü'd-Da've), İstanbul h.1320, I-VI.
- Önkal, Ahmed, *Resulullah 'in İslam'a Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfi Yay., Konya 1981.
-, "Davet" md., *ŞİA.*, İstanbul 1990, I.
- Özarlan, Selim, "İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmak Prensibi Üzerine Bir İnceleme", *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: 42, sayı: 3, Eylül 2006.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1998.
- Saka, Şevki, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, Seha Neşriyat, tsz.
- Şanver, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., 2004.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, nşr: Yusuf el-Ğuş, Dar'ul-Ma'rife, Beyrut 2007.
- ŞİA.*, "Hidayet" md., İstanbul 1990, II.
- ŞİA.*, "İrşad" md., İstanbul 1991, III.
- Topaloğlu, Bekir, "İrşad" md., *DİA.*, İstanbul 2000, XXII.
- Turgay, Nureddin, "Tebliğ" md., *ŞİA.*, İstanbul 1994, VI.
- Uludağ, Süleyman, *İslam'da İrşad*, Marifet Yay., İstanbul 2001.
- Wensinck, *el-Mu'cem'ul-Müfehres lî Elfazi'l-Hadisi'n-Nebevî*, Matbaatü Beril, Leyden 1943, I-VII.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Hidayet" md., *DİA.*, İstanbul 1998, XVII.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yay., Ankara 2006, I-X.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâc 'ul-Arûs*, Dar-u Libeya, Bingazi, tsz., I-X.

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, Kars 2015

Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dar'ul-Kütübî'İlmiyye, tsz., I-IV.

Zeydan, Abdulkerim, *Usulu'd-Da've*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1999.